OMMAVIY-HUQUQIY MUNOSABATLARDA IJRO HOKIMIYATI APPARATI TRANSFORMATSIYASI VA MA’MURIY NAZORAT STRUKTURASINING MA’MURIY-HUQUQIY ASOSLARI

Jo‘rayev O‘zbekxon Dilshodbek o‘g‘li
Farg‘ona davlat unversiteti
jurayevxofiz@gmail.com

Annotatsiya: *Konstitutsiyaviy normalar va “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi Qonun asosida ijro hokimiyati apparati transformatsiyasi va ommaviy boshqaruv shaffofligi tahlil qilingan. Idoraviy o‘zboshimchaliklarni jilovlash, protsessual muddatlarni nazorat qilish hamda arizalar, majlis bayonnomalarini yuritish tizimini to‘liq raqamlashtirish va "aqlli monitoring" modellarini joriy etish bo‘yicha amaliy takliflar berilgan .*

Kalit so‘zlar: *Ma’muriy huquq, ijro hokimiyati, ommaviy-huquqiy munosabatlar, Lex.uz, Konstitutsiya, diskretsion vakolat, ma’muriy tartib-taomillar, protsessual adolat, raqamlashtirish, bayonnoma.*

Аннотация: *На основе конституционных норм и Закона «Об административных процедурах» проанализированы трансформация аппарата исполнительной власти и прозрачность публичного управления. Выдвинуты практические предложения по ограничению ведомственного произвола, контролю процессуальных сроков, полной цифровизации систем ведения заявлений и протоколов заседаний, а также внедрению моделей «умного мониторинга».*

Ключевые слова: *Административное право, исполнительная власть, публично-правовые отношения, Lex.uz, Конституция, дискреционное полномочие, административные процедуры, процессуальная справедливость, цифровизация, протокол.*

Abstract: *Based on constitutional norms and the Law "On Administrative Procedures", the transformation of the executive power apparatus and the transparency of public management are analyzed . Practical proposals are advanced to curb departmental arbitrariness, control procedural deadlines, fully*

digitalize application and meeting minutes systems, and implement "smart monitoring" models.

Keywords: *Administrative law, executive power, public-legal relations, Lex.uz, Constitution, discretionary power, administrative procedures, procedural justice, digitalization, minutes.*

KIRISH

Ommaviy-huquqiy munosabatlar tizimida ma’muriy huquq predmeti va usullari shunchaki davlat boshqaruvining tarmoq xususiyatlarini ifodalamaydi, balki jamiyat hayotidagi ijtimoiy-iqtisodiy, moliyaviy va huquqiy jarayonlar ustidan universal ijro hamda nazorat funksiyalarini amalga oshiruvchi markaziy institut hisoblanadi.Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy islohotlar sharoitida ijro hokimiyati apparati transformatsiyasi va universal ma’muriy nazorat strukturasining huquqiy asoslarini tizimli tadqiq etish strategik dolzarblikka ega. Davlat boshqaruvi subyektlarining imperativ vakolatlari hamda huquqiy munosabatlar muvozanatining qonuniy ta’minlanishi — ommaviy boshqaruvda barqaror makroiqtisodiy o‘sishni, huquqiy asimmetriyaga barham berishni hamda idoraviy sansalorlik inqirozini bartaraf etishni kafolatlovchi bosh omildir. Ushbu jarayonlarning fundamental asosi yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XX bobi doirasidagi normalarda o‘zining oliy yuridik aksini topgan.

Konstitutsiyaning 114-moddasiga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi ijro etuvchi hokimiyatni amalga oshiradi hamda o‘z faoliyatini Prezident tomonidan belgilanadigan asosiy yo‘nalishlar doirasida yuritadi. Hukumat tarkibiy jihatdan universal boshqaruv apparati maqomiga ega bo‘lib, uning barcha ijtimoiy-iqtisodiy, soliq va budjet siyosati amalga oshirilishi uchun javobgarligi 115-moddada qat’iy belgilangan. Hukumat zimmasiga kambag‘allikni qisqartirish, qulay investitsiyaviy muhit yaratish, ijtimoiy himoya tizimi samaradorligini ta’minlash hamda ijro etuvchi hokimiyat organlari ishini muvofiqlashtirish va yo‘naltirish majburiyatining yuklatilishi ma’muriy huquqning universal tartibga solish kuchidan dalolat beradi. Ayniqsa, ushbu moddaning 10-bandida ijro organlari ishida ochiqlik, shaffoflik va qonuniylikni ta’minlash hamda korrupsiyaga qarshi kurashish majburiyatining konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanishi ma’muriy apparat faoliyatini cheklovchi fundamental yuridik filtrdir.

Ma’muriy-huquqiy tartibga solishning imperativ tabiati Konstitutsiyaning 116-moddasida o‘z ifodasini topgan bo‘lib, unga ko‘ra Vazirlar Mahkamasi butun

hududdagi barcha organlar, korxonalar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bo‘lgan qarorlar va farmoyishlar chiqaradi. Biroq, ushbu universal vakolatlar doirasi tarqoq idoraviy qonunchilik sharoitida subyektiv diskretsion (ixtiyoriy) vakolatlarning kengayishiga va ma’muriy o‘zboshimchaliklarga yo‘l ochishi mumkin. Shu sababli, Konstitutsiyaning 117, 118 va 119-moddalarida mustahkamlangan Bosh vazir va Hukumat a’zolarining Oliy Majlis oldidagi javobgarligi, parlament so‘rovlariga javob berish majburiyati hamda parlamentar ishonchsizlik votumi (*votum of no confidence*) instituti universal ijro apparati ustidan o‘rnatilgan oliy siyosiy-protsessual to‘siq vazifasini bajaradi.

Qonunchilik loyihalarini ma’qullashda Bosh vazir tomonidan yaqin va uzoq istiqbolga mo‘ljallangan harakat dasturining taqdim etilishi hamda Qonunchilik palatasining Hukumat a’zosini iste’foga chiqarish to‘g‘risida Prezidentga taklif kiritish huquqi ijro hokimiyati transformatsiyasining shaffof mezonlaridan biridir. Mazkur tadqiqotning bosh maqsadi — XX bobdagi konstitutsiyaviy normalar hamda “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi Qonun prinsiplari asosida, ma’muriy huquqning barcha sohalar ustidan universal boshqaruv salohiyatini kriminologik va yuridik jihatdan tahlil etish, ijro apparati strukturasini takomillashtirish hamda ommaviy-huquqiy munosabatlarda qonun ustuvorligini kafolatlovchi raqamli va protsessual mexanizmlarni ishlab chiqishdan iboratdir.

Ommaviy-huquqiy munosabatlar doktrinasida ijro hokimiyati apparatining barcha ijtimoiy-iqtisodiy va ma’muriy tarmoqlar ustidan universal nazorat o‘rnatish vakolati davlat boshqaruvining huquqiy barqarorligini ta’minlovchi fundamental drayver hisoblanadi. Konstitutsiyaning 114 va 115-moddalari normalari tahlili shuni ko‘rsatadiki, Vazirlar Mahkamasi nafaqat iqtisodiy, soliq va budjet siyosatining ijrosi, balki soliq-bojxona tizimi, litsenziyalash va ruxsatnomalar, monopol faoliyatni cheklash hamda nazorat inspeksiyalarining faoliyatini muvofiqlashtirish bo‘yicha universal huquqiy qurolga ega . Ma’muriy-huquqiy qonuniyatlarga ko‘ra, Hukumatning barcha organlar, korxonalar va mansabdor shaxslar uchun bajarilishi majburiy bo‘lgan qarorlar chiqarish huquqi (116-modda) davlat apparatining vertikal boshqaruv qudratini mustahkamlaydi. Biroq, amaldagi huquqni qo‘llash amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, ushbu universal buyruqbozlik (imperativ) tizimi tarqoq idoraviy qonunchilik va aniq chegaralanmagan diskretsion (ixtiyoriy) vakolatlar sharoitida boshqaruv apparatida idoraviy sansalorlik hamda huquqbuzarlik risklarini vujudga keltirishi mumkin.

Xususan, “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi Qonun prinsiplari ijro hokimiyati subyektlarining jismoniy va yuridik shaxslarga nisbatan ta’sir choralarini

qo‘llashda faqat qonuniy mezonlarga tayanishini taqozo etsa-da, amaliyotda nazorat qiluvchi inspeksiyalar (soliq, sanitariya, yong‘in xavfsizligi) tomonidan sanksiya turini tanlashda inson omili hamon saqlanib qolmoqda. Konstitutsiyaning 115-moddasi 10-bandida ijro organlari ishida ochiqlik, shaffoflik va qonuniylikni ta’minlash, korrupsiyaga qarshi kurashish majburiyati to‘g‘ridan-to‘g‘ri yuklatilgan bo‘lsa-da, nazorat tizimining to‘liq kodifikatsiya qilinmaganligi, ya’ni tarqoq huquqiy normalarning ko‘pligi ma’muriy asimmetriyani keltirib chiqarmoqda. Agar universal boshqaruv tizimidagi ushbu diskretsion bo‘shliqlar raqamli va protsessual filtrlar orqali de-yure cheklanmasa, davlat apparatining ommaviy-huquqiy munosabatlardagi samaradorligi deklarativ shaklda qolib ketadi.

Ushbu funksional inqirozni muvozanatlashtirishda Konstitutsiyaning 118 va 119-moddalarida mustahkamlangan parlamentar nazorat va ishonchsizlik votumi (*votum of no confidence*) institutlari oliy protsessual to‘siq vazifasini bajaradi. Qonunchilik palatasi tomonidan Bosh vazir nomzodini ma’qullash jarayonida Hukumat harakat dasturining eshitilishi hamda parlament a’zolarining individual Vazirlar Mahkamasi a’zosini iste’foga chiqarish bo‘yicha Prezidentga taklif kiritish huquqi universal ijro apparatining siyosiy javobgarligini ta’minlaydi. Shuningdek, ma’muriy organlarning ommaviy sohalar ustidan qabul qilgan qonunga xilof qarorlari ustidan Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeks normalari asosida sud nazorati filtrlarini proaktiv kuchaytirish ma’muriy o‘zboshimchalik refleksini yo‘qotuvchi oliy kafolatdir. Demak, ma’muriy huquqning universal boshqaruv kuchi jamiyat hayotini qat’iy tartibga solish bilan bir qatorda, raqamlashtirilgan reglamentlar va sud-parlament nazorati muvozanatiga tayangandagina ommaviy-huquqiy munosabatlarda qonun ustuvorligini real ta’minlay oladi.

Ommaviy-huquqiy munosabatlarda ijro hokimiyati apparatining universal boshqaruv kuchi faqatgina imperativ qarorlar qabul qilish vakolati bilan emas, balki ma’muriy organlar tomonidan arizalarni ko‘rib chiqishda qo‘llaniladigan protsessual filtrlarning shaffofligi hamda fuqarolarning huquqiy himoyalanganlik darajasi bilan o‘lchanadi. “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi Qonun normalariga ko‘ra, ma’muriy ish yuritishning dastlabki bosqichidayoq subyektlarga zarur axborotni taqdim etish (44-modda) davlat organlarining qonuniy majburiyati hisoblanadi. Ma’muriy organ arizaning shakli, mazmuni, zarur hujjatlar ro‘yxati va shikoyat qilish tartibiga oid ma’lumotlarni, shu jumladan rasmiy veb-saytlar orqali taqdim etishi shartligi belgilangan. Siyosiy-huquqiy qonuniyatlarga ko‘ra, ma’muriy apparat tomonidan arizachiga qonunchilikka muvofiq zarur yordam ko‘rsatilishi

(sabab) — fuqarolarda davlat idoralariga nisbatan ishonchni mustahkamlab, huquqiy nigilizm unsurlarini yo‘qotishga *(oqibat)* xizmat qiladi.

Biroq, boshqaruv munosabatlari transformatsiyasi sharoitida protsessual adolat prinsiplarining buzilishi va idoraviy o‘zboshimchalik risklari aynan arizalardagi kamchiliklarni bartaraf etish bosqichida ko‘p kuzatiladi. Qonunning 45-moddasida arizada to‘g‘rilash mumkin bo‘lgan xatolar mavjud bo‘lganda yoki yetishmayotgan hujjatlarni taqdim etish zarur bo‘lganda, ma’muriy organ arizachiga besh ish kunidan kam bo‘lmagan muddat berishi va muddat o‘tishini to‘xtatib turishi qat’iy mustahkamlangan. Amaliyotda esa ayrim ma’muriy organlar ushbu muddatlarni asossiz ravishda qisqartirish yoki ariza beruvchining shaxsiy ishtirokini talab qilib, sun’iy byurokratik to‘siqlar yaratish orqali korrupsion risklarni keltirib chiqarmoqda. Vaholanki, talab qilinayotgan hujjat o‘z vakolatiga kirmaydigan ma’muriy organga tushgan taqdirda ham, uning 46-modda talabi asosida besh kunlik muddatda vakolatli organga inson omilisiz, avtomatik ravishda yuborilishi ma’muriy apparatning funksional integratsiyalashganligini ta’minlashi lozim.

Ma’muriy nazorat strukturasining eng oliy va shaffof bosqichi — ma’muriy ishni organ majlisida ko‘rib chiqish va bayonnoma yuritish institutidir (47 va 48-moddalar). Majlis bayonnomasida adresatning, vakilning ma’lumotlari, tushuntirishlar, dalillar va protsessual qarorlarning majburiy tartibda yozilishi ma’muriy organ mansabdor shaxsining subyektiv ta’sirini jilovlovchi eng asosiy huquqiy filtrdir. Qonunning 49-moddasiga ko‘ra, manfaatdor shaxslarning xabardor qilinmaganligi yoki uzrli sabablarga ko‘ra kelmaganligi sababli ishni ko‘rib chiqishni keyinga qoldirish mexanizmi protsessual asimmetriyani muvozanatlashtiradi. Demak, qonunda belgilangan ushbu protsessual majburiyatlar shunchaki rasmiyatchilik emas, balki ijro hokimiyati apparatining har bir ommaviy-huquqiy qarori ustidan nazorat o‘rnatuvchi tirik mexanizmdir. Agar ushbu majlis bayonnomalari va arizalarni qayta ishlash tizimi to‘liq "aqlli monitoring" va elektron tizimlarga o‘tkazilmasa, ma’muriy organlarning universal boshqaruv kuchi fuqarolarni ma’muriy tobelik refleksida ushlab turuvchi byurokratik qurolga aylanib qolishi xavfi yuqori bo‘lib qolaveradi.

1. Ma’muriy ishlarni ko‘rib chiqish majlislarini to‘liq raqamlashtirish va "Yagona raqamli ma’muriy bayonnoma" tizimini joriy etish. Qonunning 47 va 48-moddalarida ma’muriy ishlarni majlisda ko‘rib chiqish va bayonnoma yuritish majburiy etib belgilangan bo‘lsa-da, amaliyotda bayonnomalarning qog‘oz shaklida subyektiv yuritilishi mansabdor shaxslarga dalillarni o‘z xohishicha talqin qilish imkonini bermoqda. Taklif: Ma’muriy organ

majlislarini majburiy tartibda audio-video fiksatsiya qilish va bayonnomalarni real vaqt rejimida avtomatlashtirilgan shifrlangan elektron tizimga integratsiya qilish lozim. Ushbu raqamli platforma, adresat va uchinchi shaxslarning ko‘rsatuvlarini inson omilisiz qayd etib, ma’muriy ish materiallariga avtomatik biriktirishi va nusxasini real vaqtda arizachining shaxsiy kabinetiga yuborishi qonunchilikda majburiy imperativ sifatida mustahkamlanishi shart.

2. Arizalarni ko‘rib chiqish muddatlarini va 45-moddadagi "Xatolarni bartaraf etish muddatini" raqamli proaktiv bloklash tizimiga o‘tkazish. Qonunning 45 va 46-moddalarida belgilangan besh kunlik muddatlar hamda ishlarni taalluqliligi bo‘yicha yuborish tartibi amaliyotda ko‘pincha inson omili sababli buzilmoqda, bu esa fuqarolarni ma’muriy tobelik refleksida ushlab turadi. Taklif: Ma’muriy organlar yuritadigan elektron platformalarda muddatlarni nazorat qiluvchi avtomatlashtirilgan bloklash tizimini o‘rnatish zarur. Agar ma’muriy organ arizadagi xatolarni to‘g‘rilash uchun arizachiga qonunda belgilangan besh ish kunidan kam muddat bersa yoki muddat o‘tishini to‘xtatib turish majburiyatini bajarmasa, raqamli tizim mansabdor shaxsning keyingi harakatlarini avtomatik bloklashi va holat bo‘yicha Adliya vazirligining nazorat inspeksiyasiga tezkor kriminologik signal yo‘llashi qonunchilik darajasida reglamentatsiya qilinishi shart.

Ilgari surilgan raqamli va protsessual tashabbuslarning ommaviy-huquqiy munosabatlarga integratsiya qilinishi quyidagi natijalarni kafolatlaydi:

Protsessual adolat: Ma’muriy ish yuritish jarayonlari va majlis bayonnomalarining to‘liq raqamlashtirilishi o‘rta bo‘g‘in amaldorlarining subyektiv ta’sirini butunlay yo‘q qiladi va ijro apparati faoliyatida shaffoflikni ta’minlaydi.

Byurokratiyaning kamayishi: Arizalarni qabul qilish, xatolarni to‘g‘rilash muddatlarini elektron bloklash orqali davlat organlaridagi sun’iy to‘siqlar va idoraviy sansalorlik holatlari barvaqt jilovlanadi.

Huquqiy ishonch: Fuqarolarning ma’muriy organlar oldidagi subyektiv tobelik kayfiyati barham topadi, bu esa jamiyatda huquqiy nigilizmni sindirib, qonun ustuvorligiga nisbatan barqaror ijtimoiy ishonchni shakllantiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ommaviy-huquqiy munosabatlarda ijro hokimiyati apparati transformatsiyasi va ma’muriy nazorat strukturasini modernizatsiya qilish — faqatgina boshqaruv organlarining vakolatlarini kengaytirish bilan emas, balki protsessual normalarning qat’iy va adolatli ishlashi bilan ta’minlanadigan deterministik jarayondir. Ijro hokimiyati apparatining universal tartibga solish kuchi qonunda mustahkamlangan ochiqlik, shaffoflik

hamda jismoniy va yuridik shaxslarning huquqiy himoyasi prinsiplari bilan muvozanatlashgandagina kutilgan strategik samarani beradi.

Konstitutsiyaning XX bobida belgilangan Hukumatning samarali iqtisodiy, ijtimoiy va budjet siyosati uchun javobgarligi hamda ijro organlari ishini muvofiqlashtirish majburiyati faqatgina “Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi Qonun normalerining protsessual aniqligi orqali o‘zining hayotiy isbotini topadi. Arizalarni ko‘rib chiqishda ko‘rsatiladigan majburiy ko'mak, kamchiliklarni bartaraf etish uchun minimal muddatlarning berilishi hamda majlis bayonnomalarini yuritish institutlari ma’muriy organ mansabdor shaxsining o‘zboshimchalik doirasini de-yure cheklovchi fundamental filtrlardir.

Ushbu tizimli maqsadlarga erishish ma’muriy tartib-taomillarning har bir bosqichida preventiv monitoring samaradorligiga tayanib, byurokratik tendensiyalarni barvaqt bartaraf etish imkonini beradi. Sotsiologik, maxsus va huquqiy tahlillarning muntazam o‘tkazilishi ommaviy boshqaruvdagi suiiste'molliklarni real vaqt rejimida prognoz qilish hamda qonunchilikdagi subyektiv to'siqlarni to‘liq jilovlash imkonini beradi. Axborot olish erkinligi va davlat idoralari faoliyatining konstitutsiyaviy shaffofligi ta’minlanishi esa, fuqarolarning huquqiy ongidagi har qanday deformatsiyalarni cheklab, ma’muriy o‘zboshimchalikka qarshi daxlsiz ijtimoiy-huquqiy to‘siq yaratadi.

Ilg‘or xalqaro andozalarning milliy huquqiy tizimga samarali singdirilishi va Vazirlar Mahkamasi darajasida hukumat qarorlarining kolliziyalardan doimiy ravishda tozalanib borilishi, O‘zbekistonda uzoq muddatli va barqaror huquqiy ekotizim poydevorini mustahkamlaydi. Protsessual adolat qoidalarining va ma’muriy sudlov nazoratining rivojlantirilishi — shunchaki davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi emas, balki kelajak avlod uchun adolatli ommaviy-huquqiy makon hamda inson kapitalining xavfsiz taraqqiyotini kafolatlovchi strategik imperativdir.

Yakuniy xulosa sifatida aytish joizki, taklif etilayotgan elektron bayonnoma tizimlari hamda protsessual muddatlarni avtomatlashtirilgan bloklash mexanizmlarining qonunchilikka implementatsiya qilinishi davlat xizmatchilarida qonuniylik va xolislik refleksini mustahkamlaydi. Universal ma’muriy buyruqbozlik (imperativ) modelidan to‘liq raqamlashgan, proaktiv va Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeks nazorati ostidagi muvozanatlashgan boshqaruv ekotizimiga o‘tish — Yangi O‘zbekistonda fuqarolarning huquq va erkinliklarini kafolatlashning hamda demokratik huquqiy davlat poydevorini mustahkamlashning eng oliy kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi** (yangi tahriri).2023-yil
2. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 8-yanvardagi **“Ma’muriy tartib-taomillar to‘g‘risida”gi O‘RQ-457-sonli Qonuni**.
3. O‘zbekiston Respublikasining **Ma’muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi**.
4. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi – Lex.uz.